

УДК 378.015.3 : 796

Пічурін В. В.

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені В.А. Лазаряна

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ЇЇ ФОРМУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Приведено результати дослідження рівня розвитку у студентів ряду складових толерантності до невизначеності та їх формування в процесі фізичного виховання.

Ключові слова: толерантність до невизначеності, психологічна і психофізична підготовка, фізичне виховання.

Пичурин В. В. Толерантность к неопределенности как составляющая психологической готовности студентов к профессиональному труду и ее формирование в процессе физического воспитания. Приведены результаты исследования уровня развития у студентов ряда составляющих толерантности к неопределенности и их формирования в процессе физического воспитания.

Ключевые слова: толерантность к неопределенности, психологическая и психофизическая подготовка, физическое воспитание.

Pichurin V. V. Tolerance of uncertainty as part of psychological preparedness of students for professional work and its formation in physical education. The paper presents results of a study of students' level of some components of tolerance to uncertainty and their formation in physical education. Purpose - to find the level of tolerance for uncertainty and learn the peculiarities of its formation in the different content classes in physical education. Diagnosis of tolerance to uncertainty conducted by the method PCRS (Personal change readiness survey) adaptation N.A.Bazhanova and H.L.Bardiyer. Found that students are characterized by low levels of these components of tolerance to uncertainty as passion, resourcefulness, optimism, adventurousness, adaptability, confidence, tolerance for ambiguity. A verification of the assumption of the presence of statistically significant differences in boys and girls constructs for diagnostic procedures PCRS. This statistical null hypothesis was the assumption that the significance of differences between rates of young people on how PCRS not significantly different from zero. An alternative statistical hypothesis was the assumption that the significance of differences between rates of young people on how PCRS significantly different from zero. Statistical analysis of the data conducted using the Student t-test for independent samples. Found no significant differences in boys and girls such characteristics as resourcefulness, optimism, adventurousness, adaptability, confidence. At the same time, revealed significant differences of boys and girls for diagnostic construct passion and tolerance for ambiguity (for boys indicator is significantly higher). It is established that the author developed psychological and psycho-physical training, which is implemented in the system of physical education students, is an effective means of developing such components of tolerance to uncertainty as adventurousness, adaptability, tolerance for ambiguity.

Key words: uncertainty avoidance, psychological and psycho-physical training, physical education.

Постановка проблеми. Психологічна готовність сучасного фахівця до професійної праці визначається рядом чинників. Важливе місце серед них займає така характеристика особистості як толерантність до невизначеності. В психології її розглядають як самостійний психологічний конструкт, який здійснює вплив на сприйняття, мислення, емоційно-вольову і поведінкову сфери. Вважається, що толерантність до невизначеності є важливою властивістю особистості, яка забезпечує успішність її функціонування в умовах сучасного світу. На даний час серед психологів немає єдності щодо визначення поняття «толерантність до невизначеності». Крім цього, в науковій літературі використовується і поняття «інтолерантність до невизначеності». На нашу думку, найбільш вдалим є підхід П.В. Лушина [4, с. 26], який трактує толерантність до невизначеності як особистісну характеристику, яка проявляється в здатності зносити (витримувати) ситуації невизначеності. Свій вклад в процес формування у студентів такої характеристики їх особистості як толерантність до невизначеності може внести і така навчальна дисципліна як фізичне виховання. Фізкультурна і спортивна діяльність надає широкий простір для вибору діяльності при якій особистість потрапляє в ситуації невизначеності, множини варіантів вибору. В процесі такої діяльності створюються необхідні умови для формування у студентів толерантності до невизначеності. На нашу думку, початковим етапом при проведенні такої роботи повинно стати виявлення реального становища щодо сформованості у студентів складових толерантності до невизначеності. Це дасть змогу цілеспрямовано організувати фізкультурну діяльність під час навчальних занять з фізичного виховання. Не менш важливо дослідити особливості формування у студентів складових толерантності до невизначеності в процесі різного за змістом фізичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В психології проблема толерантності до невизначеності досліджувалась за такими напрямками як: дослідження власне феномену толерантності до невизначеності; дослідження взаємодії толерантності до невизначеності і інших психологічних складових; дослідження властивостей особистості толерантних і інтолерантних до невизначеності осіб; дослідження питання формування толерантності до невизначеності стосовно сфер діяльності. В контексті даного дослідження особливий інтерес мають роботи, в яких розглянуто питання формування толерантності до невизначеності стосовно сфер діяльності. До числа таких робіт слід віднести роботи П.Дж.Кламппіт і М.Л.Уільямс [5], У.Оуена і Р.Свіні [8], Р.Крейк [6], Н.Хабер [7], А.І.Гусєва [1], М.С.Маримонової та А.С.Обухова [2] та ряд інших. Зі свого боку відзначасмо, що досліджень питання формування (розвитку) толерантності до невизначеності у фізкультурній діяльності нами не виявлено. Роботу виконано відповідно до тематичних планів науково-дослідної роботи кафедри фізичного виховання Дніпропетровського національного університету імені В.А.Лазаряна. Вона є складовою теми «Теоретико-методологічні та педагогічні основи психологічної і психофізичної підготовки студентів в процесі фізичного виховання» (державний реєстраційний номер 0113U006237).

Мета дослідження. Мета роботи – з'ясувати рівень розвитку толерантності до невизначеності у студентів та вивчити особливості її формування в процесі різних за змістом навчальних занять з фізичного виховання. Завдання дослідження: а) виявити рівень розвитку складових толерантності до невизначеності у студентів; б) виявити можливі відмінності у рівні розвитку складових толерантності до невизначеності у студентів і студенток; в) виявити особливості впливу на формування складових толерантності до невизначеності традиційних занять з фізичного виховання і занять, до складу яких входить блок психологічної і психофізичної підготовки.

Матеріал дослідження. В дослідженні приймали участь 180 студентів Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. В.А.Лазаряна. З них 102 – юнаки і 78 – дівчата. Всі студенти навчалися на першому або другому курсі. Вік учасників дослідження складав 17 – 19 років.

Методи дослідження. Діагностика толерантності до невизначеності проводилась за методикою PCRS (Personal change readiness survey) в адаптації Н.А.Бажанова і Г.Л.Бардієр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Встановлено наступне. Розподіл показників студентів за результатами діагностики представлено в таблиці 1. Статистичні показники цієї підгрупи представлено в таблиці 2.

Таблиця 1

Розподіл показників студентів за методикою PCRS. N=102

Рівень розвитку	Пристрасність		Винахідливість		Оптимізм		Сміливість, підприємливість		Адаптивність		Упевненість		Толерантність до двозначності	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Низький	60	59	62	61	78	76	102	100	102	100	76	74	94	92
Середній	28	27	34	33	22	22	0	0	0	0	24	24	8	8
Високий	14	14	6	6	2	2	0	0	0	0	2	2	0	0

Таблиця 2

Статистичні показники студентів за методикою PCRS. N=102

Статистичні показники	Пристрасність	Винахідливість	Оптимізм	Сміливість, підприємливість	Адаптивність	Упевненість	Толерантність до двозначності
Середнє арифметичне	21,19	20,56	18,94	13,23	14,23	19,39	14,68
Медіана	21	20	19	13	15	19	15
Мода	17	20	18	13	15	17	16
Стандартне відхилення	4,02	3,44	3,79	3,45	3,4	3,82	4

Розподіл показників, діагностованих у студенток, представлено в таблиці 3. Статистичні показники, які характеризують цю підгрупу, представлено в таблиці 4.

Таблиця 3

Розподіл показників студенток за методикою PCRS. N=78

Рівень розвитку	Пристрасність		Винахідливість		Оптимізм		Сміливість, підприємливість		Адаптивність		Упевненість		Толерантність до двозначності	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Низький	56	72	56	72	64	82	78	100	76	97	52	67	78	100
Середній	20	26	20	26	14	18	0	0	2	3	24	31	0	0
Високий	2	2	2	2	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0

Таблиця 4

Статистичні показники студенток за методикою PCRS. N=78

Статистичні показники	Пристрасність	Винахідливість	Оптимізм	Сміливість, підприємливість	Адаптивність	Упевненість	Толерантність до двозначності
Середнє арифметичне	19,76	20,17	18	12,69	14,23	19,61	13,1
Медіана	20	20	18	13	14	19	13
Мода	20	18	18	16	11	19	13
Стандартне відхилення	3,92	3,64	3,61	3,18	2,95	3,18	3,17

Оцінюючи отримані в дослідженні результати слід відзначити домінування показників низького рівня розвитку за всіма діагностичними конструктами. При цьому це стосується як студенток, так і студентів. Про це свідчать показники середнього арифметичного. За жодним із діагностичних конструктів ні в юнаків ні в дівчат цей показник не вийшов на рівень середніх, а тим більше високих результатів. Можна говорити про наближення до результатів середнього рівня за шкалами «пристрасність», «винахідливість», «упевненість», «оптимізм» у юнаків і дівчат. В той же час, за такими шкалами як «сміливість, підприємливість», «адаптивність», «толерантність до двозначності» навіть така тенденція не спостерігається.

В ході аналізу результатів психологічної діагностики студентів нами також було проведено перевірку припущення про наявність статистично-значимих відмінностей у юнаків і дівчат за діагностичними конструктами, що розглядаються. При цьому статистичною нульовою гіпотезою стало припущення про те, що достовірність відмінностей між показниками юнаків і дівчат за методикою PCRS значимо не відрізняється від нуля. Альтернативною статистичною гіпотезою стало припущення про те, що достовірність відмінностей між показниками юнаків і дівчат за методикою PCRS значимо відрізняється від нуля. Статистичну обробку отриманих даних проведено з використанням t-критерія Стьюдента для незалежних вибірок. За результатами цієї роботи було встановлено відсутність достовірних відмінностей у юнаків і дівчат за такими діагностичними конструктами як «винахідливість», «оптимізм», «сміливість, підприємливість», «адаптивність», «упевненість». В той же час, виявлено достовірні відмінності юнаків і дівчат за діагностичними конструктами «пристрасність» (у юнаків результати суттєво вищі) і «толерантність до двозначності» (у юнаків результати суттєво вищі). В першому випадку, статистична значимість на рівні 0,05, у другому – на рівні 0,01. Наступним етапом дослідження стала перевірка припущення про те, що реалізація в процесі навчальних занять з фізичного виховання розроблених автором основ психологічної і психофізичної підготовки студентів залізничних вузів суттєво позитивно впливає на формування складових толерантності до невизначеності, які розглядаються в даному дослідженні. В якості незалежної змінної виступало використання в ході навчальних занять з фізичного виховання складових психологічної і психофізичної підготовки студентів-залізничників. В якості залежної змінної розглядалися показники рівня розвитку у студентів складових толерантності до невизначеності («пристрасності», «винахідливості», «оптимізму», «сміливості, підприємливості», «адаптивності», «упевненості», «толерантності до

двозначності»). Статистичною нульовою гіпотезою виступало припущення про те, що здвиг між показниками рівня розвитку складових толерантності до невизначеності у студентів експериментальних і контрольних груп у початковому і кінцевому зрізі значимо не відрізняється від нуля. Альтернативною статистичною гіпотезою було припущення про те, що здвиг між показниками складових толерантності до невизначеності у студентів експериментальних і контрольних груп у початковому і кінцевому зрізі значимо відрізняється від нуля. Для статистичної перевірки висунутих гіпотез було використано t - критерій Стьюдента для залежних вибірок.

В цій частині дослідження приймали участь 176 студентів Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. В.А.Лазаряна, які були залучені на першому етапі. З них 100 – юнаки, 76 – дівчата. Для участі в експерименті було сформовано одну експериментальну і одну контрольну групу у юнаків і одну експериментальну та одну контрольну групу у дівчат. Кількісно, кожна із груп юнаків складала 50 осіб, а кожна із груп дівчат – 38 осіб. Експериментальні і контрольні групи формувались таким чином, щоб до їх складу входила однакова кількість студентів, які мали високий, середній і низький рівень показників складових толерантності до невизначеності. Студентів експериментальних груп було залучено до навчальних занять з фізичного виховання які включали вивчення основ психологічної і психофізичної підготовки студентів залізничних вузів [4]. Студенти контрольних груп вивчали курс фізичного виховання у відповідності до навчальної програми для вищих навчальних закладів. Студенти експериментальних і контрольних груп відвідували навчальні заняття з фізичного виховання в обсязі 4 навчальних годин на тиждень на протязі першого і другого років навчання у вузі. За результатами першого зрізу (на початку першого семестру) експериментальну і контрольну групу юнаків характеризували показники, які статистично-значимо не відрізнялись. Те ж саме було характерним і для експериментальної та контрольної групи дівчат.

По закінченні експерименту (наприкінці четвертого семестру) за такими діагностичними конструктами як «пристрасність», «винахідливість», «оптимізм», «упевненість» в жодній із 4 груп, які приймали участь у ньому, не відбулось статистично-значимих змін рівня розвитку. В той же час, по закінченні експерименту, виявлено статистично-значимі позитивні зміни рівня розвитку за такими шкалами як «сміливість, підприємливість», «адаптивність», «толерантність до двозначності» в експериментальній групі юнаків і в експериментальній групі дівчат (статистична значимість на рівні 0,01). Динаміку змін, які відбулись в процесі експерименту в експериментальній групі юнаків представлено в таблиці 5.

Таблиця 5

Статистичні показники експериментальної групи юнаків до і після експерименту за діагностичними критеріями PCRS (Personal change readiness survey). N=50

	Пристрасність		Винахідливість		Оптимізм		Сміливість, підприємливість		Адаптивність		Упевненість		Толерантність до двозначності	
	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.
Середнє арифметичне	20,2	20,12	20	20,08	18,68	18,8	12,68	12,84	14,12	14,44	19,28	19,4	14,96	15,16
Медіана	19	19	20	20	18	18	13	13	15	15	19	19	15	15
Мода	17	16	20	20	18	15	13	13	16	10	17	17	15	15
Стандартне відхилення	4,33	4,38	2,85	2,87	4,4	4,36	3,48	3,44	3,51	3,52	4,23	4,24	3,5	3,49

Динаміку змін в контрольній групі юнаків приведено в таблиці 6.

Таблиця 6

Статистичні показники контрольної групи юнаків до і після експерименту за діагностичними критеріями PCRS (Personal change readiness survey). N=50

	Пристрасність		Винахідливість		Оптимізм		Сміливість, підприємливість		Адаптивність		Упевненість		Толерантність до двозначності	
	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.
Середнє арифметичне	22,08	22	21,04	21,16	19,16	19,08	13,84	13,72	14,48	14,56	19,48	19,56	14,52	14,44
Медіана	22	22	20	20	19	19	13	13	15	15	19	19	16	15
Мода	20	22	20	20	21	20	12	10	15	15	21	19	16	17
Стандартне відхилення	3,59	3,51	3,96	3,84	3,23	3,17	3,46	3,48	3,3	3,35	3,53	3,54	4,55	4,61

Зміни, які відбулись в ході експерименту в експериментальній групі дівчат, відображено у статистичних показниках, представлених в таблиці 7. На нашу думку, отримані дані дають підстави стверджувати, що традиційні заняття з фізичного виховання, які проводились у контрольних групах, статистично-значимо не впливають на формування у студентів таких складових толерантності до невизначеності як «пристрасність», «винахідливість», «оптимізм», «сміливість, підприємливість», «адаптивність», «упевненість», «толерантність до двозначності».

Таблиця 7

Статистичні показники експериментальної групи дівчат до і після експерименту за діагностичними критеріями PCRS (Personal change readiness survey). N=38

	Пристрасність		Винахідливість		Оптимізм		Сміливість, підприємливість		Адаптивність		Упевненість		Толерантність до двозначності	
	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.

Середнє арифметичне	20,52	20,68	20,52	20,68	17,73	17,89	13,26	13,63	14,05	14,31	20,05	20,1	13,36	13,57
Медіана	21	21	20	21	18	18	14	14	14	14	21	21	13	13
Мода	20	21	18	18	18	22	16	15	11	12	22	22	13	13
Стандартне відхилення	3,8	3,84	3,92	3,83	4,16	4,24	2,74	2,38	3,22	2,98	3,37	3,31	3,63	3,46

Експериментальні показники контрольної групи дівчат представлено в таблиці 8.

Таблиця 8

Статистичні показники контрольної групи дівчат до і після експерименту за діагностичними критеріями PCRS (Personal change readiness survey). N=38

	Пристрасність		Винахідливість		Оптимізм		Сміливість, підприємливість		Адаптивність		Упевненість		Толерантність до двозначності	
	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.
Середнє арифметичне	19,21	19,1	19,63	19,73	18	18,1	12,21	12,1	14,05	14,15	19,05	18,89	12,84	13
Медіана	19	19	20	20	17	18	12	12	14	14	19	19	13	13
Мода	15	15	21	20	17	16	12	12	14	14	19	19	13	13
Стандартне відхилення	4,03	3,92	3,38	3,36	2,96	2,9	3,61	3,57	2,32	2,36	3,02	3,14	2,81	2,72

На відміну від цього, в експериментальних групах, де до змісту навчальних занять з фізичного виховання було включено блок психологічної і психофізичної підготовки, зафіксовано статистично-значимі позитивні зміни у розвитку таких складових толерантності до невизначеності як «сміливість, підприємливість», «адаптивність», «толерантність до двозначності». В той же час, в експериментальних групах не виявлено статистично-значимих змін щодо розвитку таких складових як «пристрасність», «винахідливість», «оптимізм», «упевненість». Отримані в ході експериментальної роботи дані пояснюються, на нашу думку, ефективністю використаного змісту психологічної і психофізичної підготовки щодо формування у студентів таких характеристик як «сміливість, підприємливість», «адаптивність», «толерантність до двозначності». В першу чергу це стосується використання спортивних ігор як професійно-значимих видів спорту, участі у спортивних змаганнях зі спортивних ігор, вивчення розділу психологічної просвіти, використання вправ для розвитку навиків саморегуляції психічного стану.

ВИСНОВКИ

1. Для студентів (і юнаків і дівчат) характерним є низький рівень розвитку таких складових толерантності до невизначеності як: «пристрасність», «винахідливість», «оптимізм», «сміливість, підприємливість», «адаптивність», «упевненість», «толерантність до двозначності».
2. Не виявлено статистично-значимих відмінностей у юнаків і дівчат за рівнем розвитку таких складових як «винахідливість», «оптимізм», «сміливість, підприємливість», «адаптивність», «упевненість».
3. Встановлено статистично-значимі відмінності у юнаків і дівчат за такими складовими як «пристрасність» і «толерантність до двозначності». Ці показники у юнаків є достовірно вищими.
4. Психологічна і психофізична підготовка, яка реалізується в процесі фізичного виховання (і до складу якої входять розглянуті блоки засобів), є ефективною щодо розвитку у студентів таких складових толерантності до невизначеності як «сміливість, підприємливість», «адаптивність», «толерантність до двозначності».

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусев, А. І. До проблеми формування та розвитку толерантності до невизначеності [Текст] / А. І. Гусев // Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Сер. 12, Психологічні науки. К., 2007. - № 17 (41). Ч. 1. - С. 165 – 170.
2. Маримонова, М. С. Воспитание толерантности через социокультурное взаимодействие [Текст] / М. С. Маримонова, А. С. Обухов // Развитие исследовательской деятельности учащихся: метод. сб. – М.: Народное образование, 2001. – С. 88 – 98.
3. Лушин, П. В. Психологія педагогічної зміни (екофасилітація): науково-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів [Текст] / П. В. Лушин. – Кіровоград: Імекс ЛТД, 2002. – 76 с.
4. Пічурін, В. В. Основи організації психологічної і психофізичної підготовки студентів залізничних вузів в процесі фізичного виховання. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова (серія 15 «науково-педагогічні проблеми фізичної культури»), Випуск 26. 2012, С. 84-90.
5. Clampitt P.G., Williams M.L. Managing organizational uncertainty: conceptualization and measurement // Communication Research Reports. 2005. Vol. 22. № 4. P. 315 – 324.
6. Craik R.L. A tolerance for ambiguity // Physical Therapy. 2001. July. Vol. 81. P. 1292 – 1298.
7. Owen W., Sweeney R. Ambiguity tolerance, performance, learning, and satisfaction: a research direction // The Proceedings of ISECON (San Antonio). 2002. Vol. 19. P. 242 – 248.

УДК 796.011.3:612.17